

זה היום עשה י-ה-ו-ה - ברתת ובזיע*

השאלות

1. בפסחים (ק"ח.): "בשעה שאמר הקב"ה לאדם: וקוץ ודרדר תצמיח לך, זלגו עיניו דמעות, אמר לפניו: רבונו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיוון שאמר לו: בזעת אפיך תאכל לחם, נתקררה דעתו".
עד החידוש הגדול הטמון בגמ' זו, סבורים היינו ש"קוץ ודרדר תצמיח לך" וביזעת אפיך תאכל לחם", הן שתי קללות שנתקלל בהן אדם הראשון. והנה, מדברי הגמ' משמע ש"קוץ ודרדר" זו אכן קללה, אולם "בזעת אפיך" זהו התיקון לקללה, וצריך להבין איך הבטחה לזיעה, היא ברכה?
2. בשו"ע (או"ח תס, ב): "הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה, ומזרז העוסקים ומסייע בהן בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות, להיטפל הוא בעצמו במצוה".
הטעם שהרא"ש היה משתדל, ועומד, ומזרז ומסייע, הוא כדי שלא תחמיץ המצה, ולכן דווקא הבקי בהלכות אפיית מצה, ובחומרת איסור חמץ בפסח, הוא המשתדל והמזרז. אם אמנם זהו הטעם, כיצד סיים מרן המחבר וכתב: "וכן ראוי לכל אדם לעשות", הלא לא כל אדם יכול לזרז ולהשתדל וכו', ואכן כתב ה"ט"ז בשם ספר כוונות האר"י (ועיין בכף החיים שאין מקור הדברים בכתבי האר"י, ואפשר שהוא משאר ספרי המקובלים): "שיטריח עצמו במצה של מצוה, עד כי יתחמם ויזיע, ובה ישבר הקליפות שנוולדו משי"ז לבטלה".
א"כ, תכלית ההשתדלות במצת מצוה, לכל אדם, היא להתחמם ולהזיע, וצריך להבין עניין זה, היכן נצטיינו להזיע? וכיצד פועלת הזיעה בשבירת הקליפות?

העמקה במהות הזיעה

- על מנת להיכנס בעומק עניין הזיעה, נעיין בדניאל (ז, י):
 "נהר די-נור נגד ונפק מן קדמוהי, אלף אלפין ישמשונה, ורבו רבון קדמוהי יקומו".
 ובתרגום (דעת מקרא): נהר אש נמשך ויוצא מלפניו, אלף אלפים ישרתוהו, ורבו רבבות לפניו יעמודו".
 הגמ' בחגיגה (יג): שואלת: "מהיכן נפיק (=יוצא) נהר הדי-נור? ועונה: "מזיעתן של חיות". "ולהיכן שפיד?" ועונה: "על ראש רשעים בגהינם, שנאמר: הנה סערת ה', חמה יצאה, וסער מתחולל, על ראש רשעים יחול".
 צריך להבין: א - מהי זיעתן של החיות?
 ב - מדוע נשככת הזיעה על הרשעים?

*. שיעור שניתן בישיבה בניסן תשנ"ח.

שבילי נהר דעה

מבאר רבי מנחם עזריה מפאנו, בספרו "עשרה מאמרות", במאמר חיקור הדין ח"ג פ"ב, ע"פ המשנה בסנהדרין (מו.): "אמר רבי מאיר: בזמן שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? קלני מראשי קלני מזרועי". ופירש רש"י: "כמו שהאדם שיגע ועייף אומר: ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי, והיינו קללת - קל לית אני, איני קל". כלומר, הקב"ה מעיד שאדם רשע גורם לכבודות השכינה, וכבודות זו היא על **מחשבת** בריאת הרשע, ועל **מעשה** בריאתו, ולכן תלה הכבודות **בראש ובזרוע**.

וממשיך הרמ"ע וכותב: "או יפורש כובד זה על דרך זיעתן של חיות בשעה שכסא הכבוד מכביד עליהם בעת רעה, כי אמנם בעת רצון הוא נושא את נושאו ואין לחיות עמל ויגיעה, לפיכך נהר דינור הנמשך מזיעתן, יחול על ראש רשעים הגורמים להם כן".

הדברים מתומצתים ועמוקים, וכך הוא הסברם ע"פ פירוש "יד יהודה" (הוא הפירוש העיקרי ל"עשרה מאמרות" שכתבו הרב יהודה ליב ב"ר שמעון, אב"ד מגנצא):

חיות הקודש הם המלאכים, "האופנים וחיות הקודש... מתנשאים לעומת שרפים", ואלו הן הדמויות שחזה יחזקאל במעשה מרכבה, וחיות אלו הן הנושאות את כסא הכבוד, שכביכול יושב עליו הקב"ה. גלוי וידוע שאת הקב"ה אין צורך לשאת, ואין מי שיכול לשאת, והחיות נראות נושאות, אך האמת היא שהכסא נושא אותן. וכך כתב הפייטן, בפיוט למוסף יום א' של ראש השנה: "טסות כבזק ולא מזיזות הוד כסא... נראות נושאות והם נושאות עם כסא... ארבע חיות נושאות ומנושאות עם כסא".

ידוע שלכל עניין גשמי יש שורש רוחני המקביל לו בכל העולמות העליונים שמעליו, וברור שהתיאור האמור של חיות הנושאות כסא, הוא תיאור בעולמות רוחניים, אשר שם אין גוף ולא דמות הגוף, ובעולמנו - עולם העשייה - התגשם העניין הרוחני הזה, בארון הברית. כשם שהקב"ה הוא נקודת המרכז הרוחנית העליונה שממנה יסוד ושורש כל הרוחניות, כך בעולמנו שלנו, הנקודה המרכזית של הרוחניות נמצאת במקדש, בקודש-הקודשים, בארון ברית ה'. את הארון נשאו הלויים שגם הם כמו מלאכי מעלה נקראים משרתים. גם הלויים נראים נושאים, אבל באמת הארון נושא את נושאו (וא"א לומר אחרת, שהרי משקל הארון ותכולתו והכפורת מגיע לכמה טונות, והיאך ירימו ארבעה אנשים משקל שכזה?!).

אימתי כסא הכבוד נושא את נושאו? כאשר עם ישראל עושה רצונו של מקום, ואז מתקיימת בחינה של: "תנו עוז לא-להים" (תהלים סח, לה), במצב מתוקן שכזה יש כוח לקב"ה לשאת את החיות. אולם כאשר עם ישראל חוטא, אזי מתקיים להיפך: "צור ילדך תשי" (דברים לב, יח), וברש"י: "כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כוחו". וזה פירוש המשך הפסוק: "ותשכח א-ל מחוללך", ותשכח = ותש, מתישים את כח הא-ל. כאשר תש, כביכול, כוח הקב"ה, אזי החיות צריכות לשאת את הכסא, והמאמץ הזה גורם לחיות להזיע, ומכיוון שסביבנו אש לוחטת, הרי שמזיעה זו נעשה "נהר דינור", נהר של זיעת אש. ומכיוון שנהר זה נעשה ע"י רשעים שבישראל, המחלישים כוח השכינה, לכן נשפכת זיעה זו על ראש הרשעים

שבגהינם, שהרי בעוון רשעים שבגיהנם סבלו רשעים שקדמו להם, ולכן רשעים אלו יסבלו בעוון המרשיעים כעת.

ישוב הקושיות

ע"פ מעט ההבנה שיש לנו כעת בזיעתם של החיות, נבין גם את עניין זיעתו של אדם הראשון. שלכאורה יש להקשות: הנחש קולל בקללה מהותית: "על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך" - זהו שינוי במצב וירידה בדרגה. האישה קוללה בקללה מהותית: "בעצב תלדי בנים", "והוא ימשול בך" - יש שינוי בטבע והיפוך המציאות, אולם באדם יש קללה שאינה מובנת, בשלמא "בעצבון תאכלנה... וקוץ ודרדר תצמיח לך" יש כאן שינוי מהותי בדרגת האדם, אבל "בזעת אפיד תאכל לחם", זה תמוה, וכי עיקר העניין תלוי בזיעה, הרי הזיעה היא פועל יוצא, ותוצאה שולית מקללת ה"בעצבון תאכלנה"? וא"כ, מדוע מדגיש הקב"ה עניין זה, ומנציח אותו בתורה? אלא - שאדם הראשון גרס צער לשכינה, כנדרש בבראשית רבה: "וישמעו את קול ה' א-להים מתהלך - מהלך אין כתיב אלא מתהלך, מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיוון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע ראשון". סילוק שכינה זה, הוא צער השכינה שגורם זיעה לחיות הקודש, וכיצד מתקנים את זיעת החיות? ע"י זיעה של האדם! ולכן צווה האדם להזיע: "בזעת אפיד תאכל לחם", וע"י תתקן את הקלקול שגרמת לחיות להזיע.

ועתה נבין את הגמ' בפסחים, בה פתחנו: "קוץ ודרדר תצמיח לך" זו הקללה, העונש. אולם עונשו של הקב"ה איננו נקמה אלא תיקון, והתיקון הוא: "בזעת אפיד", כי העבודה בשדה גורמת לזיעה, וכיוון שזו זיעה של מצוה, הרי זיעה זו נותנת עוז לא-להים, ואז א-להים נושא את כסא הכבוד בעצמו, ולא החיות, ולכן החיות שוב אינן מזיעות, וע"י כך מתקן האדם את חטאו, שגרם לחיות להזיע, כשהתיש כוח של מעלה, כאשר המרה את פי ה'.

ולכן נתקררה דעתו של האדם, שהרי הזיעה היא התיקון, ודוק! נתקררה דעתו כתיקון לחימום שגורם את הזיעה!!

(ומוכרחים אנו לחזור ולהדגיש, שאין כוח בעולם שיכול להתיש או לחזק את הקב"ה, אלא שהקב"ה צמצם את עצמו למצב שכביכול ע"י קיום התורה או ח"ו ביטולה, אנו נותנים עוז לא-להים או תשי לא-להים. והרי כל קשר שיש לנו עם הבורא, בתרי"ג מצוות, במקדש וכ"י, זה רק משום שכך עלה רצון לפניו לצמצם את עצמו, ולהיות נתפס ע"י בשר ודם).

אדם הראשון היה נשמה כללית, האוצרת בתוכה את נשמות האנושות כולה, ולכן קלקולו ותיקונו גורמים לחיות להזיע או לחדול מלהזיע. אנו הקטנים, איננו יכולים לפגוע בדרגה גבוהה כ"כ, אולם זאת עלינו לידע, כל חטא שלנו פוגם ב"משהו", ועל מנת למחוק ולמחות את פגמתנו הקלה, צריכים אנו להזיע בזיעה של מצוה. מצוה זו תתן עוז לא-להים, וע"י כך נקל את זיעת החיות.

שבילי נהר דעה

ואכן כן, האר"י הקדוש הפליג בערך הזיעה, וזוהי נקודת העומק בדבריו שהובאו באורח-חיים ס"י תס: "יטריח עצמו במצת מצווה עד כי יתחמם ויזיע", זיעה של מצווה נותנת עוז לא-להים, ומקילה על חיות הקודש, אולם נתינת העוז לא-לקים גורמת לקבלת עוז, כי האמת היא ש"הוא נותן עוז ותעצומות לעם", ויחסי ההדדיות הללו של נתינת עוז, הם שבירת הקליפות המהוות חיץ בינינו לבין הקב"ה, ובמילים פשוטות, זוהי הקרבה לא-להים.

וערכה זו של הזיעה אינו אמור רק במצת מצוה, אלא בכל מצוה יש עניין להזיע. ואכן, על פסק השו"ע באו"ח ס"י רנ: "ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו, ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת", כתב הי"שערי תשובה": "הזיעה שאדם מזיע בצרכי שבת, הם סגולה למחיקת העוונות כמו הדמעות". וכן כותב ב"שערי תשובה" לעניין שאר המצוות, עיי"ש.

הזיעה בתורת החסידות

ע"פ הדברים הנ"ל, אפשר לפרש בדרך רמז את הנפסק בשו"ע או"ח (א, א), ע"פ מדרש המובא בטור: "יקרא קריאת שמע בכוונה באימה ביראה ברתת וזיע". בוודאי לכל מילה יש משמעות ולא כפל סתמי, וא"כ המילה "זיעה" תתפרש: "זיעה". רעיון זה עלה ע"פ מה ששמענו ממו"ר הגר"י גולדויכט זצ"ל, שבשעת רעוא היה מספר מה שחזה בקודש אצל רבותיו, וסיפר על שוני ההנהגות שבין קריאת-שמע של ה"חזון אי"ש" ושל הרב מבריסק וצוק"ל והצד השווה שבהם היה, שבשניהם ראו עבודה גדולה, שבסופה היו מזיעים מעצמת המאמץ, א"כ זיע הנאמרת בקריאת שמע פירושה "זיעה".

אחר חשבי זאת, מצאתי ב"צדקת הצדיק" לר' צדוק הכהן, אות קצ"ד: "ואח"כ כשמתבונן יותר אז זיע, שהוא מזיע מרוב הפחד" וכן הוא מפרש את הגמ' בברכות (כב.): "מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן...".

רבי נחמן מברסלב בליקוטי מוהר"ן ח"ב, כותב דברים סתומים, שע"פ היסוד שביארנו לעיל, מקבלים את משמעותם:

"עיי זעה טובה (כגון כשמזיעין עיי דבר שבקדושה), עייז נעשה שמחה, בחינת: ושמחת בחגך, בחינת שמחה של יו"ט... וזה אותיות "זיעה" - ראשי-תבות: זיה היים עישה יי (תהלים קיח): היינו בחינת שמחה של יו"ט, שנעשה עיי זעה טובה כנ"ל. וזה שאנו רואין, שהחולה תכף כשמזיע נמשך עליו שמחה, כי עיי הזעה נעשה שמחה, כנ"ל".

זיעה טובה היא זיעה הנגרמת מקיום מצוה, ועייז נעשה שמחה לקב"ה שבניו עובדים אותו ונותנים לו עוז, וממילא הקב"ה נושא את עצמו, והחיות נושאות הכסא פוסקות מלהזיע, וזוהי השמחה בעליונים. ומכיוון שעליונים ששו אזי תחתונים עלזו, ונהיה בחינת יו"ט. מה ביו"ט מקבלים עוז ותעצומות מקדושת היו"ט, כך עיי נתינת העוז לא-להים, בעצם אנו המקבלים עוז, כי "הוא נותן עוז ותעצומות לעם - ברוך א-להים".

וכעת נבין את הצדיקים שכ"כ מתאמצים להזיע בעשיית המצוות, ונכתב רבות בעניין זה, ולמשל: במוצאי שמחת תורה נהג ה"צמח צדק" להחליף את מעילו, כי המעיל שלבש בשמחת תורה היה קרוע ורטוב מזיעה. גדולי החסידים היו נוטלים פיסת בד מהבגד, לשם הצלחה וסגולה בתורה ועבודה. אחר הדברים האלה, אנו יודעים שגדולי החסידים כיוונו לדברים עמוקים ונשגבים.

סוף דבר

מכל האמור לעיל, נראה בעליל עד כמה צריכים אנו להשתדל ולהתאמץ בקיום המצוות, והזיעה שלעתים מפריעה, לא רק שאסור שתרפה ותחליש אותנו, אלא להיפך, הזיעה תחזק אותנו, ותרים אותנו לדרגות גבוהות יותר, כי זיעה זה שמחה של יו"ט. הזיעה איננה הפרשת פסולת אלא ערכה כערך הדמעות שבוודאי מסמלות עניין רוחני (שערי-תשובה הנ"ל).

זיעה ר"ת: "זה היום עשה י-ה-ו-ה", ולכן: "נגילה ונשמחה בו"!!!